

REZULTATE PRELIMINARE ALE CERCETĂRII
COLECȚIEI DE ANTICHITĂȚI EGIPTENE
A INSTITUTULUI DE ARHEOLOGIE „VASILE PÂRVAN”
DIN BUCUREȘTI

RENATA TATOMIR*

Rezumat: Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” din București, prin sectorul său integrat numit Muzeul Național de Antichități, deține o colecție minoră de antichități egiptene (151 de piese), constituită din donațiile unor colecționari particulari români, în intervalul acoperind a doua jumătate a secolului al XIX-lea – prima jumătate a secolului XX. Analiza acestora oferă posibilitatea de a prezenta etapele constituirii ei, care au fost interesele colecționarilor în privința achiziției de antichități în general și a antichităților egiptene în special în perioada menționată, precum și tipurile și categoriile de artefacte egiptene și egiptizate.

Cuvinte-cheie: antichități egiptene, Muzeul Național de Antichități, *shabti*, scarabeu, mumie, cartonaj, amuletă, *cippus*, suport pentru cap, *serekh*

În urma obținerii permisiunii conducerii Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan” din București de a cerceta colecția de antichități egiptene a Muzeului Național de Antichități (în continuare MNA), am început, în perioada aprilie 2018 – martie 2019, investigarea preliminară a pieselor care constituie fondul de obiecte egiptene aflate în patrimoniul acestei instituții.

În această etapă, procesul de colectare a informațiilor a implicat două tipuri de investigații:

a. cercetarea, de tip arhivistic¹, a variatelor surse cu privire la colecțiile anticarice de proveniență: liste de inventare și cataloage ale MNA, cataloage ale expozițiilor în care obiectele egiptene au fost expuse, corespondență, publicații;

b. cercetarea și descrierea preliminară a obiectelor aflate în fondul egiptean al MNA (la data începerii colaborării) care vizează identificarea cât mai exactă și atribuirea acestora, urmărind drept parametri: datarea, dimensiunile, proveniența/apartenența, destinația, încadrarea tipologică (eventual, seriarea), numărul de obiecte din fiecare tip, materialele din care au fost realizate și tehnicile de execuție, vechimea, autenticitatea.

* Universitatea „Hyperion”, București / Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București;
e-mail: renatatomir@gmail.com.

¹ Vezi Damian, Tatomir 2019.

Pe baza acestei investigații preliminare, în momentul de față suntem în măsură să oferim o succintă prezentare generală a întregii colecții de antichități egiptene aflate în patrimoniul MNA la această dată, urmând ca detaliile pentru fiecare artefact, referitoare la proveniență, datare, apartenență, tipologie, stare de conservare, dimensiuni, inscripții și traducere, precum și alte probleme să constituie subiectul unei lucrări mult mai ample, de tip catalog de colecție, care va însoți, eventual, o expoziție cu aceste piese.

Actualmente, în **colecțiile IAB** se află un **fond de 151 de obiecte egiptene**², alcătuit prin reunirea pieselor provenind din diverse colecții particulare de tip anticaric (Mavros, Bolliac, Scarlat Rosetti, Kretzulescu, Papazoglu, Lenș, Butculescu, Solacolu, Sutz)³, acoperind diverse segmente: **lapidariu** (E 134, E 140 b, E 141, E 142, E 157, E 159, E 196 = 250); **vase** din ceramică și alabastru (E 92, E 132, E 133, E 151, E 152, E 218, IAB 18/99, IAB 29/99, IAB 30/99); **plastică** (statuete de servitori funerari, mumiforme sau preponderent mumiforme, de tip *shabti/shawabti/ushebt*⁴ și fragmente de picioare mumiforme: E 23, E 38x, E 41, E 43 a–b–c, E 45, E 46, E 47, E 52, E 54, E 55, E 66, E 97, E 135, IAB 1/99, IAB 2/99, IAB 3/99, IAB 4/99, IAB 5/99, IAB 6/99, IAB 7/99, IAB 8/99, IAB 9/99, IAB 10/99, IAB 11/99, IAB 19/99, IAB 20/99, IAB 21/99, IAB 22/99, IAB 23/99, IAB 24/99, IAB 25/99, IAB 26/99, IAB 27/99, IAB 28/99, IAB 3/2019, IAB 4/2019); statuete de bronz: 04314, 04315, IAB 12/99, IAB 13/99, IAB 14/99, IAB 15/99, IAB 1/2019, IAB 2/2019, IAB 9/2019; statuete, integrale sau fragmentare, antropomorfe și zoomorfe, cu destinație preponderent funerară, dar și magică și religioasă (divinități): E 4, E 5, E 6, E 7, E 22, E 44, E 68, E 69, E 70, E 213, IAB 16/99, IAB 17/99, IAB 39/2019; scarabei: E 9, E 10, E 11, E 12, E 13, E 14, E 15, E 16, E 17, E 18, E 21, IAB 7/2019, IAB 8/2019; amulete cu destinație funerară, în context mumiform: E 26, E 27, E 28, E 29, E 30, E 31, E 33, E 34, E 38, E 39, E 42, E 48, E 50, E 53, E 57, E 215, IAB 5/2019, IAB 6/2019, IAB 10/2019, IAB 13/2019, IAB 14/2019, IAB 15/2019, IAB 16/2019, IAB 17/2019, IAB 18/2019, IAB 19/2019, IAB 22/2019, IAB 23/2019, IAB 24/2019, IAB 25/2019, IAB 26/2019, IAB 27/2019, IAB 28/2019, IAB 29/2019, IAB 30/2019); **de tip context mumiform** (E 65, E 199, IAB 40/2019) și **cultic** (E 1, E 67, IAB 11/2019, IAB 12/2019, IAB 20/2019, IAB 21/2019, IAB 31/2019); **obiecte de podoabă** (coliere: E 206, E 207, E 208; mărgea/fusaiolă: E 32); **piese de silex** (E 201, E 202, E 203, E 204, E 205); **mumii** – de păsări și un fragment de mumie umană (IAB 33/2019, IAB 34/2019, IAB 35/2019, IAB 36/2019, IAB 37/2019, IAB 38/2019), precum și **ecofacte** (o formațiune geologică sferoidală septariană sau un nodul septarian, foarte asemănătoare cu un scarabeu – E 25, carcase de curmale – IAB 32 a–b/2019).

² Informație preluată din Damian, Tatomir, p. 100–101.

³ În cele ce urmează, nu se vor face precizări cu privire la colecția anticarică de proveniență a artefactelor decât atunci când apartenența este sigură, urmând ca, pe parcursul analizelor viitoare, să se încerce stabilirea și a altor legături între piese și sursele lor. Referirea generică este la „fondul de obiecte egiptene”.

⁴ Pentru această categorie de artefacte din colecția MNA/IAB, vezi studiul Tatomir 2018–2019, sub tipar.

Fig. 1. Antichități egiptene din colecția Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan” din București.

PROVENIENȚĂ

Artefactele provin din donațiile colecționarilor români intrate în patrimoniul instituției cunoscute sub numele de Muzeul Național de Antichități / Institutul de Arheologie⁵ în perioada 1862–1957. O parte dintre ele poartă înscrisă proveniența, în sensul numelui colecționarului – Papazoglu, Lenș, Butculescu, Solacolu; altele au etichete care indică donatorul, *e.g.*, Orovetz (1901). Pentru o altă parte dintre artefacte, proveniența poate fi presupusă din surse bibliografice primare și secundare, precum: documentele privind evidența pieselor de patrimoniu păstrate în arhiva istorică a Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan” și în arhiva Sectorului MNA; publicații, aparținând lui Gr.G. Tocilescu, precum *Catalogul Muzeului Național de Antichități* (1906) și *corpus-ul Monumentele epigrafice și sculpturale ale Muzeului Național de Antichități* (vol. I, 1902); lista cu piese egiptene identificate la Muzeul din Brooklyn (1959); prezentarea colecțiilor Muzeului Național de Antichități, făcută de către Vladimir Dumitrescu (1968); contribuții diverse din publicațiile *Revista Muzeelor*, *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie*, *Muzeul Național*, *Cercetări Arheologice*. Din aceste surse se deduc donatori precum Nicolae Mavros (1862), Procopie Casotti (ante 1906, anul apariției catalogului redactat de către Grigore

⁵ Vezi Damian, Tatomir 2019, p. 93–96.

Tocilescu), Mihail C. Sutz (fondul său reprezintă o parte a colecției Academiei, ajunsă la Institutul de Arheologie în 1957)⁶.

STARE DE CONSERVARE

O mare parte dintre artefacte prezintă o stare bună de conservare. Există însă și un număr de piese fragmentare (statuete de servitori funerari, statuetele osiriene, statuetele de divinități din lemn, amulete, mumii, piesele de lapidariu, fragmentul de cartonaj, masca funerară). Unele statuete și alte artefacte au necesitat intervenții de conservare-restaurare⁷.

DATARE

Cu mențiunea că, în cazul unora dintre artefacte – unele amulete, provenind din colecția Papazoglu sau fără apartenență asigurată la o colecție; piesele provenind din donațiile Solacolu⁸ și Lenș; unii scarabei; mumiile, în special cele de păsări –, autenticitatea ar putea fi certificată cu un grad mai mare de precizie prin tehnica de datare cu izotopul 14 al carbonului și prin tomografie computerizată (*CT scan*), se poate afirma că cele mai multe dintre artefactele acestei colecții sunt autentice. Faptul este confirmat de tehnicile și stilurile de realizare, specifice epocilor, precum și de caligrafia textelor în scriere hieroglifică (care acoperă cea mai mare parte a istoriei Egiptului faraonic și ptolemaic), în care, în cazul artefactelor epigrafe (majoritatea statuetelor de servitori funerari și a scarabeilor epigrafi), este indicat proprietarul-destinatar. În linii generale, ansamblul artefactelor din colecția de antichități egiptene poate fi datat în intervalul care acoperă Perioada Predinastică, Prima Perioadă Intermediară, A Doua Perioadă Intermediară (Domeniația Hyksos), Regatul Nou (Imperiul), A Treia Perioadă Intermediară, Epoca Târzie (Dinastia XXVI Saită și ulterior), Perioada Ptolemaică, Perioada Romană.

MATERIALE

Artefactele sunt confecționate din materiale diverse, specifice fiecărui tip și perioade în care au fost realizate: lemn, lemn pictat, roci – calcare (alabastru), gresie, serpentină, brechie, bazalt, granit, piatră neagră –, ceramică, faianță smălțuită, lut ars, pastă de sticlă.

⁶ Vezi Damian, Tatomir 2019, p. 101–120.

⁷ În acest sens, adresăm mulțumiri doamnei Ildikó Zahariade, restaurator ceramică în cadrul Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan”.

⁸ În privința statuetelor de tip osirian, unele studii recente le încadrează în categoria mai largă a statuetelor egiptizate din epoca romană, larg răspândite pe tot cuprinsul Imperiului Roman (Tomorad 2006).

TIPOLOGIE

Statuete mumiforme de servitori funerari – *shabti*, *shawabti*, *ushebti*⁹

Există un număr de 41 de statuete de servitori funerari, din diverse materiale, epigrafe sau anepigrafe, acoperind un interval de timp din Regatul Nou (Imperiul) până în Perioada Târzie (Epoca elenistică). Un număr de 26 piese provine din fondul de obiecte egiptene, fără posibilitatea stabilirii apartenenței la vreuna dintre colecțiile anticarice (E 38x, E 66, E 135, IAB 1/99, IAB 2/99, IAB 3/99, IAB 4/99, IAB 5/99, IAB 6/99, IAB 7/99, IAB 8/99, IAB 9/99, IAB 10/99, IAB 11/99, IAB 19/99, IAB 20/99, IAB 21/99, IAB 22/99, IAB 23/99, IAB 24/99, IAB 25/99, IAB 26/99, IAB 27/99, IAB 28/99, IAB 3/2019, IAB 4/2019). Un număr de 11 dintre aceste statuete provine din donația Papazoglu (E 23, E 41, E 43 a, E 43 b, E 43 c, E 45, E 46, E 47, E 52, E 54, E 55). O piesă provine din colecția Sutz (E 97). Un număr de trei piese este reprezentat de statuetele de pseudo-*shabti* aparținând epocii romane din colecția Solacolu (E 4, E 6, E 7).

Alte tipuri de statuete

Statuete din lemn: în număr de cinci, zoomorfe/zoocefale aparținând unor divinități, precum pisica Bastet, șoimul/uliul (Sokar, cunoscut și ca șoimul Achom/Achm), datate în Perioada Târzie (747–332 a.Chr.), șacalul Wpaw.t/Inpw (Anubis); piesele provin din colecția Papazoglu (E 22) și din fondul de obiecte egiptene (E 68, E 69, E 70, IAB 17/99).

Statuete din bronz: în număr de nouă – patru ale lui Osiris, o Isis Lactans; o statueta a divinității leontocefale Sekhmet, o statueta a divinității pisică Bastet, două statuete-amulete ale lui Horus; piesele provin din colecția Butculescu (0 41314, 0 41315) și din fondul de obiecte egiptene (IAB 12/99, IAB 13/99, IAB 14/99, IAB 15/99, IAB 1/2019, IAB 2/2019, IAB 9/2019).

Statuete ceramice: în număr de două – reprezentări osiriene (E 5, colecția Solacolu, E 213).

Statuete din diverse roci: în număr de patru – o statueta feminină funerară, fără picioare, a fertilității, din calcar, aparținând fondului de obiecte egiptene (IAB 16/99); o statueta din colecția Papazoglu (E 44); un sfinx epigraf (posibil un fals) provenind din colecția Solacolu (IAB 39/2019); o compoziție din calcar, cu două personaje în atitudine cultică, din colecția Lenș (E 1).

Scarabei

În colecție există 13 scarabei epigrafi și anepigrafi – scarabei-sigiliu, scarabei ai inimii, scarabei cu cartușele unor suverani, din diverse roci (steatit) sau faianță smălțuită. Aceștia provin atât din fondul de obiecte egiptene (IAB 7/2019, IAB 8/2019), cât, mai ales, din donația Papazoglu (E 9, E 10, E 11, E 12, E 13, E 14, E 15, E 16, E 17, E 18, E 21). Tot colecția Papazoglu este și sursa unui ecofact (E 25),

⁹ Pentru această categorie de artefacte din colecția MNA, vezi Tatomir 2018–2019, sub tipar.

foarte asemănător unui scarabeu, dar care, în realitate, este o formațiune geologică sferoidală septariană.

Amulete

Există un număr de 37 de amulete diverse, integrale sau fragmentare, din faianță smălțuită, lemn, piatră neagră, după cum urmează: Pataikos, Taweret, Kebeksenwf, ochi *wdjat*, stâlpi Djed, mai multe „două degete”, un model de scarabeu cu cartuș regal, un boboc de papyrus, *shabti*, un cilindru-sigiliu, dublul *uraeus*, triada Isis – Harpokrate – Nephthys. Dintre amulete, un număr de 23 de piese aparține fondului de obiecte egiptene (E 26, E 215, IAB 5/2019, IAB 6/2019, IAB 8/2019, IAB 10/2019, IAB 13/2019, IAB 14/2019, IAB 15/2019, IAB 16/2019, IAB 17/2019, IAB 18/2019, IAB 19/2019, IAB 20/2019, IAB 22/2019, IAB 23/2019, IAB 24/2019, IAB 25/2019, IAB 26/2019, IAB 27/2019, IAB 28/2019, IAB 29/2019, IAB 30/2019) și un număr de 14 donației Papazoglu (E 27, E 28, E 29, E 30, E 31, E 33, E 34, E 38, E 39, E 42, E 48, E 50, E 53, E 57).

O serie de artefacte, precum modelul de scarabeu cu cartuș regal (IAB 8/2019) și cel de cilindru-sigiliu (IAB 20/2019), ca și alte patru piese (IAB 11/2019, IAB 12/2019, IAB 21/2019, IAB 31/2019) ar putea proveni din **depozite de fundație**.

Coliere funerare: în număr de trei, din colecția Papazoglu, unul cu 30 de piese amuletice, confecționate din pastă de sticlă, de tip *serekh*¹⁰, în vârful cărora se află un șoim cu aripile strânse, unul cu 57 de piese de tip mărgelă, din diverse materiale (faianță, pastă sticlă, ceramică), divers colorate, unul cu 47 de piese din faianță smălțuită (E 206, E 207, E 208).

Vase: în număr de nouă, de tip *unguentarium*, fructieră, *canope*, modelate din diferite materiale (alabastru, calcar, faianță smălțuită), provenind din colecțiile Orghidan (E 92, E 132), Sutz (E 133, E 151, E 152), Butculescu (E 218) și din fondul de obiecte egiptene (IAB 18/99, IAB 29/99 și IAB 30/99).

Piese litice: în număr de cinci, lame fragmentare, provenind din fondul de obiecte egiptene predinastice (E 201–205).

¹⁰ *Serekh* – tip important de podoabă heraldică regală care conținea și onora numele suveranului în Predinastic și în Regatul Vechi; vignietă ornamentală, simbol timpuriu al regalității egiptene, care combina o vedere a fațadei palatului și un plan văzut de sus al curții regale. Acestea li se adăuga reprezentarea din profil a zeului Horus (sau, ocazional, a altor divinități) în vârful *serekh*-ului, suveranul fiind astfel pus sub protecția zeului suprem al cerului și al regalității. Termenul *serekh* derivă din cel egiptean pentru „fațadă” (Wilkinson 1999, p. 56–57, 201–202). Începând cu Regatul Nou și, mai ales, în A Treia Perioadă Intermediară, a fost utilizat în mărgelile colierelor funerare din pastă de sticlă. Este posibil ca acest colier cu mărgelă de tip *serekh*, din pastă de sticlă, din colecția MNA să fie asociat cu mormântul neregat de la Hawara din Dinastia a XXX-a (Andrews 1994, p. 28).

Piese de lapidariu: în număr de șase, un fragment de sarcofag epigraf (E 196 = 250), provenind din colecția Mavros, despre care Gr.G. Tocilescu afirma că aparține lui Pediatum/Paditem¹¹, precum și mai multe piese provenind din colecția Sutz: un fragment de stelă cu relief epigraf (E 142), reprezentând purtători de ofrandă; două fragmente epigrafe de stelă (E 157 și E 159) și două fragmente de reliefuri anepigrafe (E 140 b și E 141).

Mumii: în număr de șase, cinci mumii de păsări – șoimi/acvile, din colecția Orovetz (IAB 33/2019, IAB 34/2019, IAB 35/2019, IAB 36/2019, IAB 37/2019) – și un fragment de mână feminină cu inel cu scarabeu, din colecția Mavros (IAB 38/2019).

Alte piese (7): o machetă de sarcofag / o casetă pentru statuete funerare mumiforme (*shabti*), din lemn, provenind din colecția Sutz (E 67); o mască de cartonaj, din lemn (E 199); un fragment de cartonaj din pânză pe tencuială, având pictate cornele hathorice ale unui chip de divinitate feminină (E 65); un suport funerar pentru cap, provenind din colecția Casotti (IAB 40/2019); un fragment inferior de *cippus* al lui Horus – o stelă magică-medicală a lui Horus pe crocodili, provenind din colecția Sutz (E 134); o mărgea din colecția Papazoglu (E 32); carcase de fruct provenind din fondul de obiecte egiptene (IAB 32 a–b/2019).

BIBLIOGRAFIE

Andrews 1994	C. Andrews, <i>Amulets of Ancient Egypt</i> , Londra, 1994.
Damian, Tatomir 2019	O. Damian, R. Tatomir, <i>Despre fondul de obiecte egiptene al Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan” din București</i> , SCIVA 70, 1–4, 2019, p. 93–142.
Dumitrescu 1968	V. Dumitrescu, <i>Muzeul Național de Antichități</i> , București, 1968.
Tatomir 2018–2019	R. Tatomir, <i>Shabtiw, Shawabtiw, Ushabtiw (from the New Kingdom to the Ptolemaic Period) in the Private Collections of the “Vasile Pârvan” Institute of Archaeology of Bucharest</i> , Dacia N.S. 62–63, 2018–2019, sub tipar.
Tocilescu 1902	Gr.G. Tocilescu, <i>Monumentele epigrafice și sculpturale ale Muzeului Național de Antichități</i> , I, București, 1902.
Tocilescu 1906	Gr. G. Tocilescu, <i>Catalogul Muzeului Național de Antichități</i> , București, 1906.
Tomorad 2006	M. Tomorad, <i>Shabtis from Roman Provinces Dalmatia and Pannonia and their Role in Egyptian Cults During Roman Empire</i> , Aegyptus et Pannonia 3, 2006, p. 279–310.
Wilkinson 1999	T.A.H. Wilkinson, <i>Early Dynastic Egypt: Strategy, Society and Security</i> , Londra, 1999.

¹¹ Tocilescu 1902, p. 485–488, nr. 95; Tocilescu 1906, p. 20, poziția 44.

PRELIMINARY RESULTS OF THE RESEARCH OF THE EGYPTIAN
ANTIQUITY COLLECTION OF THE “VASILE PÂRVAN” INSTITUTE OF
ARCHAEOLOGY IN BUCHAREST

ABSTRACT

The “Vasile Pârvan” Institute of Archaeology in Bucharest, through its integrated sector, entitled the National Museum of Antiquities (hereinafter, the NMA), has a minor collection of 151 ancient Egyptian artefacts. Between the second half of the 19th century and the first half of the 20th century the collection was established and developed through the donations of the Romanian private collectors. The study of this collection will give a more in-depth insight into issues such as: the stages of its formation, the interests of collectors regarding the purchase of antiquities in general and of Egyptian antiquities especially during the previously mentioned period; the types and categories of Egyptian artefacts.

Broadly speaking, the artefacts can be dated to the Predynastic Period, the First Intermediate Period, the Second Intermediate Period (the Hyksos Domination), the New Kingdom (the Empire), the Third Intermediate Period, the Late Period (from the 26th Dynast onwards), the Roman Period.

Most of the artefacts have a good conservation state. However, there is also a number of fragmentary pieces (statues of funerary servants, Osiris statues, statues of deities, wooden objects, amulets, mummies, lapidary pieces, a fragment of a mummy cartonnage, a mummy funerary mask), some of which have been restored in the laboratory.

The artefacts are made of different materials, specific to each type and period in which they were made: wood, painted wood, rocks – limestone (alabaster), sandstone, serpentine, basalt, granite, breccia, black stone – ceramics, glazed faience, terracotta, glass paste.

Regarding the typology of the artefacts, the collection includes the followings: lapidarium fragments, epigraphic and anepigraphic *shabti*, *shawabti*, *ushebt* mummiform statuettes, scarabs, statuettes of gods, amulets, necklaces, vases, mummies of birds and a fragment of a human mummy (a hand), Predynastic points and blades, a *shabti* box, a mummy mask, a fragment of a mummy cartonnage, a headrest, a fragment of a stela/*cippus* of Horus.

Keywords: Egyptian antiquities, artefact, National Museum of Antiquities, “Vasile Pârvan” Institute of Archaeology, *shabti*, scarab, mummy, cartonnage, amulet, *cippus*, headrest, *serekh*

LIST OF CAPTIONS

Fig. 1. Egyptian antiquities from the “Vasile Pârvan” Institute of Archaeology in Bucharest.